

ОЛЕНА МОЗОЛЮК, кандидат педагогічних наук, доцент, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, Україна
ORCID ID 0000-0003-3078-4005
ElenaMK74@ukr.net

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ МИСТЕЦЬКИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ВИКОНАННЯ НАЧЕРКІВ І ЗАМАЛЬОВОК З НАТУРИ

OLENA MOZOLIUK, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, Ukraine

DEVELOPMENT OF CREATIVE SKILLS OF STUDENTS OF ARTISTIC SPECIALITIES IN THE PROCESS OF PERFORMING SKETCHES AND DRAFTS FROM NATURE

У статті на основі аналізу психолого-педагогічних досліджень окреслено основні умови розвитку творчих здібностей у студентів мистецьких закладів; розглянуто особливості створення начерків і замальовок; висвітлено основний принцип виконання практичних робіт в образотворчому мистецтві (від загального до конкретного і від конкретного до загального); подано основні вимоги до виконання начерків і замальовок; розкрито значення графічних матеріалів у процесі виконання начерків і замальовок.

Ключові слова: творчі здібності, начерк, замальовка, індивідуальність, рисунок, гармонія, натура, форма, мистецтво.

Summary. The article, based on the analysis of psychological and pedagogical research, outlines the main conditions for the development of creative abilities of students of art institutions; the features of creating sketches and drafts are considered; the main principle of performing practical works in visual arts (from the general to the specific and from the specific to the general) is highlighted; the basic requirements for the execution of sketches and drafts are considered; the importance of graphic materials in the process of making

sketches and drafts is revealed.

Key words: creative abilities, sketch, draft, individuality, drawing, harmony, nature, form, art.

Мета: розкрити теоретичний аспект поняття "творчі здібності"; проаналізувати розвиток творчих здібностей у студентів мистецьких спеціальностей у процесі виконання начерків і замальовок з природи; охарактеризувати основні цілі та послідовність виконання начерків і замальовок.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Творчість є вищим рівнем психічної діяльності людини, у результаті якої змінюється сама людина, її мислення, особистісні якості. Сам процес розвитку творчості проходить дві фази.

Перша фаза характеризується "первинною креативністю" і настає у 3–5 років. У цей час дорослий для дитини виступає креативним взірцем, діяльність якого вона наслідує, що і слугує основним механізмом формування творчості.

Друга фаза охоплює підлітковий та юнацький вік (від 13 до 20 років). У цей період формується "спеціалізована креативність", яка базується на "первинній креативності", однак, пов'язана з певною сферою людської діяльності, наприклад, образотворчою діяльністю, педагогічною діяльністю, технологічною діяльні-

стю тощо. Таким чином, творчість пронизує всі сфери людської діяльності.

Сучасний словник мистецьких термінів трактує творчість як продуктивну людську діяльність, що "здатна породжувати якісно нові матеріальні та духовні цінності суспільного значення; розвиток творчого потенціалу діяльності є важливою умовою розвитку культури особистості" (Сотська, Шмельова, 2016, с. 16).

Розвиток творчих здібностей у студентів мистецьких спеціальностей – надзвичайно актуальна проблема, вирішення якої позитивно впливатиме на формування професійної майстерності майбутніх учителів.

Аналіз досліджень і публікацій.

Численні психолого-педагогічні дослідження присвячено класифікації творчого процесу, що забезпечує подальше формування творчої особистості (І. Бех, Л. Виготський, В. Дружинін, П. Енгельмеєр, А. Маслоу, Я. Пономарьов, Т. Рібо, В. Романець, Г. Сельє, Р. Стенберг, С. Симоненко, Л. Турішева, Г. Уоллес, З. Фройд, Ю. Черножук, В. Шинкаренко, С. Шип та ін.). Так, наприклад, Г. Уоллес виділяє чотири фази психологічного процесу: фаза підготовки ідеї; фаза дозрівання ідеї; фаза виплеску; фаза перевірки ідеї.

Творча діяльність, зокрема, художня діяльність студентів мистець-

ких закладів є важливим фактором, що сприяє формуванню гуманістичної особистості.

Р. Стенберг очолював дослідження творчої діяльності в Америці. На його думку, творчість можлива за наявності трьох інтелектуальних здібностей:

- синтетичної здібності – бачити проблеми в новому світлі й уникати звичного способу мислення;
- аналітичної – дозволяє визначити, які ідеї варті уваги, і їх слід вивчати, удосконалювати, а які ні;
- практично-контекстуальної здібності – передбачає вміння знаходити абстрактним ідеям практичне застосування.

Творчість означає вміння мислити по-новому. Науковець підкреслює, що недостатньо просто захотіти мислити по-новому, необхідно вміти долати перепони, приймати на себе розумний ризик, переносити невизначеність і малоефективність (Стенберг, 2015).

Розглядати творчість як високу чи низьку неможливо, адже оцінка залежить від тих людей, хто оцінює, тому вона завжди є відносною. Внутрішні мотивації виступають важливою підставою для творчості. Остання проявляється за умови, коли те, чим займається людина, її цікавить, їй подобається. Багато залежить від середовища, у якому знаходиться людина, адже воно повинно заохочувати, підтримувати, формувати творчість. В іншому випадку творчі здібності можуть ніколи не розвинути. На думку автора, здібності формуються у процесі взаємодії людей, які володіють тими чи іншими природними здібностями.

Із сказаного вище впливає думка про те, наскільки важливими є виховний і навчальний процеси, спрямовані на розвиток творчої особистості. Творчість є могутнім засобом формування і розвитку особистості, її залучення до засвоєння соціальних цінностей суспільства.

Якщо виділити основні аспекти теоретичного аналізу феномена художньої творчості, то їх буде, як мінімум чотири: філософський, психологічний, естетичний і педаго-

гічний.

Філософське дослідження художньої творчості здійснюється, насамперед, філософією культури, що розглядає творчість загалом (наукове, художнє, технічне) і показує роль у розвитку людської культури, у процесі становлення людської індивідуальності. За допомогою психології художньої творчості пізнаються закономірності творчої діяльності, але вони не можуть вичерпати психологічне дослідження, оскільки мають не тільки психологічний, а і гносеологічний, і соціологічний характер. Для їх пізнання важливою є естетична теорія творчості, яка концентрує свою увагу на цілісному і синтетичному аналізі художньої творчості.

Стосовно того, якими рисами, здібностями має володіти творча особистість, то О. Кульчицька виділяє такі: виникнення ще в дитинстві цілеспрямованої цікавості до певної галузі знань, умінь; заняття творчою роботою в обраній галузі; велика зосередженість на заняттях творчою діяльністю; підпорядкованість творчості духовній мотивації; наполегливість у творчості; упертість; захопленість (Сисоєва, Алексюк, Воловик, Кульчицька & Сігаєва, 2006).

Творчі здібності – це сукупність таких рис характеру людини, які відповідають вимогам певного виду творчої діяльності й обумовлюють об'єктивно високий результат цієї діяльності. "Для їх досягнення необхідний "двигун", який запустив би в роботу механізм мислення, тобто необхідні бажання і воля, потрібна "мотиваційна основа" (Кривонос, 2006, с. 15).

Таким чином, основною умовою усвідомленого прояву студентом своїх творчих здібностей є підтримка з боку викладача його емоційних проявів, спрямованих на розкриття творчого потенціалу, здібностей не тільки у процесі образотворчої діяльності, а й будь-якої іншої продуктивної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Образотворча діяльність студента неможлива без стимуляції розвитку його творчих здібностей.

У процесі зображення бере

участь не будь-яка окрема функція – сприйняття, пам'ять, увага, мислення і т. д., а й особистість студента. Процес образотворчої діяльності – це не механічне відтворення натури, а усвідомлена робота мозку. Студент, відображаючи реальність у своїх роботах, активно й усвідомлено вибирає одні риси об'єкта зображення, відхиляючи інші.

Отже, творчість – це вершина бажань, результат прагнень людини, проявів її індивідуальності. Бажання особистості до самовияву, самореалізації є настільки природним, що проявляється більшою мірою, саме у процесі творчості. Остання є внутрішньою потребою людини, своєрідною формою відображення дійсності, яка сприяє створенню нових способів діяльності в розкритті образів і понять. Вона вимагає певного досвіду, певних знань і вмінь. Результатом засвоєння інформації виступає можливість творити, розкривати свої творчі здібності, формуючи іншу грань дійсності.

Розвиток творчих здібностей у студентів мистецьких спеціальностей у процесі виконання начерків і замальовок з натури потребує довготривалого тренування у виконанні вправ з рисунка та живопису. Виконання начерків дає можливість відобразити своє перше враження від натури в усій її неповторності.

Бажано начерк виконувати швидко, адже об'єкти зображення (люди, тварини, птахи) знаходяться у русі, а якщо у стані природи (дерева, квітки, куща і т. д.) щось змінилося, то краще залишити цей начерк і виконати новий. Однак не варто обмежуватися лише швидкими начерками, можна виконати більш довготривале промальоване зображення, деталізувати важливі елементи натури, тобто йдеться про замальовку. Професійні художники-педагоги можуть продемонструвати вміння у виконанні начерків і замальовок не тільки з натури, а й з пам'яті. Це свідчить про високу майстерність, яка досягається шляхом наполегливої праці.

Слід зазначити, що начерки і замальовки мають свої цілі. Наприклад, це можуть бути начерки, пов'язані з дослідженням натури, адже

перед початком довготривалого малюнку художник часто виконує швидко попередню замальовку. Така замальовка дозволяє зрозуміти, як закомпонувати зображення, відобразити загальні (великі) пропорції, рухи. Надалі на малюнку великого зображення уточнюються форма, уважно промальовуються деталі, вирішуються питання світлотіні. Дуже часто, а особливо у процесі виконання тематичної композиції, виконується велика кількість начерків. Тренуючи руку та око, художник таким чином досягає точності в передачі характеру натури. Важливо завжди пам'ятати, що виконання начерків і замальовок не можна вважати самоціллю і ставитися до такого заняття легковажно, хоча професійно виконаний начерк чи замальовка, безумовно, здатні передавати художній образ і претендувати на завершену роботу. Це можна прослідкувати у творчості багатьох художників різних часів та епох, зокрема: М. Андрійчука, Л. да Вінчі, М. Врубеля, Е. Дега, А. Дюрера, В.Касіяна, Г. Клімта, Е. Мане, Е. Пойнтера, І. Репіна, В. Серова, Т. Шевченка, Т. Яблонської та інших.

У грамотно виконаному начерку чи замальовці простежуються знання і досвід, набуті у процесі вивчення натури. Наприклад, неможливо виконати начерк голови людини, не знаючи анатомії та конструктивної побудови. Такий начерк не принесе художнику-початківцю ніякої користі, тобто щоразу той, хто малює, ставить перед собою чіткі завдання. З часом, коли студент набуде образотворчої майстерності, удосконалюватиметься і якість його малюнків, начерків і замальовок.

Робота над начерками і замальовками вимагає дотримання основного принципу виконання практичних робіт в образотворчому мистецтві – від загального до конкретного. Для цього важливою умовою бачиться дотримання послідовності зображення предметів з натури.

На початкових етапах навчання доцільно студентам пропонувати виконання короткочасних начерків різноманітних предметів побуту, зокрема посуду, що має не надто

складну форму, наближену до геометричних фігур, а потім переходити до складніших форм, наприклад, зображення відра, стільця, стола тощо. Ці вправи сприяють удосконаленню окоміру, усвідомленню форми предметів та вмінню передачі простору на площині аркуша паперу. Важливо зображати предмети на різних рівнях стосовно точки зору художника, а малювати слід як на малій відстані від натури, так і на великій. При цьому зображення необхідно виконувати і лінійні, і з тоновим опрацюванням. Виконуючи лінійні зображення, студенти, окрім техніки виконання, вивчають дію законів лінійної перспективи, щоб якомога точніше передати перспективну побудову предметів. За допомогою виконання тонових замальовок студенти засвоюють уміння передавати форму предметів, їх світлотінь. Після цього поступово можна переходити до зображення більш складніших предметів: замальовок інтер'єрів (сходів, коридорів, кімнат і т. д.), потім – до замальовок вулиць, скверів, проспектів, дерев, кущів тощо.

Зображення людей і тварин вимагає від студентів більшої наполегливості та певних умінь, знань анатомії. Цей творчий процес супроводжується виконанням серії цілеспрямованих начерків.

Процес створення довготривалого малюнка голови людини має супроводжуватись виконанням замальовок і начерків цієї голови у профіль, три чверті, фас, знизу, тобто "вивчати" форму, пропорції голови з різних поворотів. Те саме стосується і малювання фігури людини. Виконання короткочасних начерків і замальовок допоможе краще зрозуміти рухи фігури, її характер, конструктивну побудову, привчить до швидкої реакції ока та руки майбутнього художника. Цей принцип застосовується і стосовно зображення тварин і птахів.

Виконання начерків і замальовок рухливої моделі вимагає, окрім загальнообразотворчих навичок, володіння навиками спостережливості, зорової пам'яті, уміння швидко схоплювати головне. Малюючи неживі

об'єкти, художник може довго уточнювати пропорції, виміряти рисунком, поступово доводячи його до досконалості. А от зображення людей, тварин і птахів потрібно виконувати швидко.

Вагому роль відіграють начерки і замальовки у процесі створення тематичної композиції. Під час роботи над нею художник виконує велику кількість начерків, замальовок, ескізів, етюдів з натури, за уявою, з пам'яті для того, щоб знайти найкращі образи для розкриття головної ідеї майбутнього твору.

Для виконання начерків і замальовок студентам потрібно мати альбом, папку більшого розміру і маленький (кишеньковий) альбомчик, олівець, туш, фломастер, гелеву ручку, маркер, щетинний пензель, вуглик, резинку, зажими для паперу. Початківцям, котрі ще недостатньо оволоділи образотворчою грамотою, краще використовувати м'який олівець та олівець середньої м'якості. У кишеньковому альбомі можна виконувати швидкі замальовки буквально на ходу. У папці має знаходитися папір різного формату, кольору, фактури. Папка повинна бути достатньо твердою, папір можна закріплювати зажимами.

До виконання начерків і замальовок не варто ставитися суто технічно, сам об'єкт зображення може підказати матеріали, якими варто його зобразити. Правильно обраний матеріал для виконання малюнка сприяє передачі найбільшої матеріальності, фактурності, життєвості.

Таким чином, роль матеріалів та їх можливостей важко переоцінити. Оволодіння вміннями користуватися графічними матеріалами поступово наблизить студентів до майстерності у виконанні начерків і замальовок.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, нариси і замальовки корисно виконувати на папері різного розміру. Наприклад, для розвитку окоміру і тренування руки начерки доцільно виконувати вугликом чи щетинним пензлем на великому форматі, можна і на зворотній стороні шпалер. Тривалість виконання таких робіт коли-

вається від 10 хвилин до 1–2 годин. Звісно, що чітко визначити, скільки часу потрібно на виконання начерків чи замальовок неможливо, це залежить від багатьох факторів, зокрема, складності форми натури, кількості деталей, розміру самого зображення та матеріалів, які використовуються у роботі.

Таким чином, виконання начерків і замальовок позитивно впливає на розвиток творчих здібностей студентів мистецьких спеціальностей, що, у свою чергу, сприяє вдосконаленню професійної майстерності майбутніх учителів мистецтва. Розвиток творчих здібностей у процесі виконання начерків і замальовок досягається високою працездатністю, наполегливістю і регулярними заняттями. Творчі здібності проявляються не тільки в мистецтві а й у інших сферах діяльності суспільства. Вчасно помітити їх і розвинути – ось одне з головних завдань сучасного педагога. Сучасне суспільство у складних умовах функціонування, керуючись потребою самозбереження та подальшого розвитку, прогресу, повинно створити певну систему, яка забезпечувала б розвиток творчих здібностей молоді в усіх сферах життєдіяльності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Кривонос, О. М. (2006). Основні методики формування творчих

здібностей. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, 26.

Падалка, Г. М. (2008). Педагогіка мистецтва. Київ: Освіта України.

Сисоєва, С. О., Алексюк, А. М., Воловик, П. М., Кульчицька, О. І. & Сігасва, Л. Є. (2006). Педагогічні технології у неперервній професійній освіті. Київ: ВІПОЛ.

Смирнова, О., Прокопчук, В., Бучківська, Г., Грескова, В., Мозолюк, О. & Халайцян, В. (2021). Досвід підготовки майбутніх вчителів образотворчого мистецтва. *Revista Romaneasca pentru educatie multidimensionala*, 13(4), 210-223. Відновлено з <https://doi.org/10.18662/rrem/13.4/479>.

Сотська, Г. І., Шмельова, Т. В. (2016). Словник мистецьких термінів. Херсон: Стар.

Стернберг, Р. (2015). Интеллект успеха. Минск: Поппури.

Яремків, М. М. (2009). Композиція: творчі основи зображення. Тернопіль: Підручники і посібники.

Ярова, В. С. (2020). Історія образотворчого мистецтва. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова.

REFERENCES

Kryvonos, O. M. (2006). Osnovni metodyky formuvannja tvorchykh zdibnostej. *Visnyk Zhytomyrskogho derzhavnogho universytetu imeni Ivana Franka*, 26. [Basic methods of

forming creative abilities].

Padalka, Gh. M. (2008). *Pedagoghika mystectva*. [Art pedagogy]. Kyiv: Osvita Ukrainy.

Sysojeva, S. O., Aleksjuk, A. M., Volovyk, P. M., Kuljchycjka, O. I. & Sighajeva, L. Je. (2006). *Pedagoghichni tekhnologhiji u neperervnij profesijnij osviti*. [Pedagogical technologies in continuous professional education]. Kyiv: VIPOL.

Smyrnova, O., Prokopchuk, V., Buchkivska, H., Hreskova, V., Mozoliuk, O., & Khalaitan, V. (2021). *Dosvid pidhotovky maibutnix vchyteliv obrazotvorchoho mystetstva*. *Revista Romaneasca pentru educatie multidimensionala*, 13(4), 210–223. Retrieved from <https://doi.org/10.18662/rrem/13.4/479>.

Sotsjka, Gh. I., Shmeljova, T. V. (2016). *Slovyk mystecjkykh terminiv*. [Dictionary of artistic terms]. Kherson: Star.

Sternberh, R. (2015). *Intellekt uspekha*. [The intelligence of success]. Minsk: Poppuri.

Kompozycja: tvorchi osnovy zobrazhennja. [Composition: the creative basis of the image]. Ternopilj: Pidruchnyky i posibnyky.

Jarova, V. S. (2020). *Istorija obrazotvorchoho mystectva*. [History of fine arts]. Kharkiv: KhNUMGh im. O. M. Beketova.

Стаття надійшла 28.03.2023 р.

